

КОРХОНАЛАРНИНГ МОЛИЯВИЙ БАРҚАРОРЛИГИНИ МУСТАҲКАМЛАШГА ҚАРАТИЛГАН ЧОРА-ТАДБИРЛАР

Чориев Ф.Э. ТДИУ, "Макроиқтисодий таҳлил ва прогнозлаштириши" кафедраси катта ўқитувчиси

Аннотация. Уибу илмий ишида турли олимларнинг тавсияларини кўриб чиқиши асосида корхоналарнинг тўлов қобилияти ва молиявий барқарорлигини мустаҳкамлаш чора-тадбирлари келтирилган. Буларга дебиторлик қарзларини самарали бошқариш, капитал айланмасини тезлаштириши, фойда ва пул оқимини кўпайтириши киради. Маколада молиявий барқарорлик концепцияси компаниянинг молиявий ҳолатининг асосий мезонлари сифатида очиб берилган.

Таянч иборалар: Тўлов қобилияти, молиявий барқарорлик, дебитор ва кредитор қарздорлик, пул оқими.

Кириш. Корхоналарнинг тўлов қобилияти ва молиявий барқарор-лигини мустаҳкамлаш чоралари сифатида дебиторлик қарзларини самарали бошқариш, капитал айланмасини тезлаштириш, фойда ва пул оқимини кўпайтириш масалаларини келтиришимиз мумкин. Дебиторлик қарзларининг катта қисми активларнинг бир қисми ташкил этиши ҳар қандай корхонани тўлов қобилиятини йўқотишига олиб келиши мумкин.

Асосан корхоналарнинг молиявий барқарорлик тушунчасига кўп олимлар томонидан таърифлар берилган. "Молиявий барқарорлик" мезони ҳар доим долзарб бўлиб, корхоналарнинг молиявий ҳолатининг асосий хусусиятларидан бири ҳисобланади.

Тадқиқот методологияси. Тадқиқотнинг назарий ва услубий асосини компанияларнинг молиявий барқарорлигини мустаҳкамлашнинг ушбу таҳлил соҳасидаги маҳаллий ва хорижий олим-мутахассисларнинг илмий ишлари ташкил этди. Тадқиқотнинг асосий натижаси омиллар таҳлилини қўллаш орқали молиявий барқарорликни таъминлаш чора тадбирларини ишлаб чиқишидир.

Адабиётлар шархи. Молиявий барқарорлик кўрсаткичи корхона эгалари ва кредиторлар ўртасидаги таваккалчиликнинг қандай тақсимланганлигини кўрсатади. Ҳамда молиявий қарамлик ва молиявий мустақиллик, активларнинг қарамлик коэффициенти, фоизни қоплаш коэффициенти каби коэффициентлардан фойдаланиш орқали ушбу кўрсаткични аниқлаш мақсадга мувофиқдар (Пардаев ва бошқалар, 2008).

Хакимов ва Холмирзаевлар (2020) ўзларининг илмий ишларида корхоналарнинг жами активлари таркибида пул маблағлари энг муҳим молиявий актив сифатида тан олинишини ҳамда корхонанинг тезкор ликвидлиги яъни жорий активлари билан жорий мажбуриятларини қоплаш коэффициенти айнан пул маблағларига боғлиқ бўлган муҳим иқтисодий кўрсаткичлари эканлигини таъкидлаб ўтган.

Azriliyanнинг (2014) иқтисодий ва юридик луғатида молиявий барқарорлик деганда". молиявий балансда ифодаланган молиявий ҳолатнинг

барқарорлиги, активларнинг етарли ликвидлиги, зарур захираларнинг мавжудлиги" деб таъриф берилган.

Mukhambetov ва Nukusheвларнинг (2000) фикрича, молиявий барқарорликнинг иқтисодий моҳияти молиялаштириш манбаларида капиталнинг етарлича улушини барқарор тўлов қобилиятини таъминлашдан иборат. Шу билан бирга, молиявий барқарорлик корхоналарнинг молиявий ҳолатининг энг муҳим хусусиятларидан биридир. Корхоналарнинг барқарор молиявий ҳолати - бу ишлаб чиқаришнинг умумий ва иқтисодий омилларини моҳирона ва ҳисобкитобларга асосланган ҳолда бошқариш натижасидир (Sheremet&Sayfulin , 2006)

Молиявий барқарорлиги корхонанинг барқарор ҳолатидан далолат берувчи белги: даромаднинг харажатлардан ошиб кетиши, пул маблағларини эркин тасарруф этиш ва улардан самарали фойдаланишdir (Dzhumagalieva, 2006).

Корхоналарнинг молиявий барқарорлигига салбий таъсир қилувчи омилларни аниқлаш бозор шароитида энг муҳим иқтисодий муаммолардан биридир, чунки молиявий барқарорликнинг йўқлиги корхонанинг ишлаб чиқаришни ривожлантириш учун маблағ этишмаслигига, унинг тўловга лаёқасизлигига ва охир оқибат банкротликка олиб келиши мумкин. Шунингдек, молиявий барқарорликни таҳлил қилиш корхонанинг ҳозирги ва келажакдаги барқарорлигини баҳолаш ҳисобланади (Higgins 2008)

Молиявий барқарорликнинг иқтисодий моҳияти асосий ва айланма ишлаб чиқариш фондларини шакллантиришнинг ўз ва қарз манбалари учун корхоналарнинг захиралари ва харажатларининг мавжудлиги ҳисобланади (Dyusembaev, 2009)

Тадқиқот натижалари ва таҳлили. Кўплаб корхоналар учун дебитор қарздорликнинг катта улушкига эга бўлиши асосий масалалардан бири ҳисобланади. Дебиторлик қарзлари корхоналарнинг кредиторлик қарзларини қайтариш манбаи ҳисобланади. Катта миқдордаги дебиторлик қарздорликлари мавжуд корхоналар пул маблағларининг кескин танқислигига дуч келиши мумкин, бу эса кредиторлик қарзлари, солиқ мажбуриятлари, ижтимоий суғурта бадаллари, иш ҳақи ва бошқа тўловларнинг кечикишига олиб келади. Шу нуқтаи назардан, ҳисоб -китобларда пул маблағларининг айланишини кузатишни таъминлайдиган дебиторлик қарзларини мунтазам таҳлил қилиш ва назорат қилиш ижобий сиёsatдек кўринади.

Активларда дебиторлик қарзларининг юқори улушкининг мавжудлиги ҳар қандай корхонанинг тўлов қобилиятини йўқотишига олиб келиши мумкин. Корхонанинг тўлов қобилиятининг молиявий барқарорлигини таъминлашдаги муҳим ролини инобатга олган ҳолда, ҳар қандай корхона ёки фирма ўзининг тўлов қобилиятини ошириш чораларини кўришга ва тегишли усусларни топишга интилиши табиийдир.

Корхонанинг тўлов қобилияти ва ликвидлиги ҳолатига таъсир қилувчи омиллар:

- умумий иқтисодий омиллар (инфляция, ишсизлик ва бошқалар)
- бошқарув омиллари (солиқ тизимининг бекарорлиги, сиёсий бекарорлик ва бошқалар)

- бозор омиллари (давлат томонидан қўллаб -кувватланмаслиги, маҳсулотга талабнинг пасайиши, молиявий инқироз ва бошқалар).

Корхонанинг тўлов қобилиятини ошириш учун молиялаштириш манбаларининг тузилишини тартибга солиш, яни бўш турган активларни сотиш ёки ижарага бериш ва қисқа муддатли маблағлар айланишини қўпайтириш орқали молиявий манбаларга бўлган эҳтиёжни камайтириш мумкин. Тўлов қобилиятини оширишда маълум бир дивиденд сиёсатини амалга ошириш орқали, корхона тақсимланмаган даромад ҳисобидан ўз капиталини қўпайтиши мақсадга мувофиқ.

Бундан ташқари, корхона барча ресурслардан оқилона ва тежамли фойдаланиш ҳисобидан капиталнинг рентабеллигини ошириши мумкин. Ҳар қандай корхона тўлов қобилиятини яхшилашга ҳаракат қилган ҳолда, тегишли чораларни амалга оширган ҳолда тўлов қобилиятини яхшилаши ва натижада молиявий барқарорликни янада ошириши мумкин.

Молиявий барқарорликни таъминлашда пул оқимини қўпайтиришнинг бир неча усулларини тавсия қилишимиз мумкин, улардан энг самаралиси:

- харажатларни камайтириш;
- заҳираларни конвертация қилишни амалга ошириш;
- асосий воситаларни ишлатишдан қўшимча пул маблағларини олиш;
- капитал қўйилмалар режаларини қайта баҳолаш орқали пул тушумларининг қўпайишини таъминлаш (Urmanbekova, 2017).

Корхоналарнинг ўзининг харажатларини қайтадан кўриб чиқиш, зарур бўлмаган харажатларни қисқартириш, ходимлар лавозимларини кўриб чиқиш орқали боғлиқ бўлган штатларни бирлаштириш орқали ойлик маош тўловларини оптимизация қилиш мақсадга мувофиқ. Қўшимча даромад манбаларини излаб топиш, бўш турган бино-иншоатларни ижарага бериш ва сотиш орқали қўшимча маблағлар жалб қилиш, ишлаб чиқариш ва таклиф қилинаётган хизматларини диверсификациялаш орқали барқарор пул тушимларини таъминлаш. Айланма маблағлари учун қимматли қофозлаш билан боғлиқ операцияларни ривожлантириш керак.

Кредитор ва дебитор қарздорликларни бошқаришда орқали молиявий фаолиятларини тартибга солиш орқали молиявий барқарорликни таъминлаш ва рентабиллик кўрсаткичларни яхшилаш мақсадлиdir.

Молиявий фаолият ўзгарганда самараси кам бўлган инвестиция лойиҳалари тўхтатилиши керак (Mutapon ва бошқа, 2019; Ziyadin ва бошқалар; 2019).

Хулоса қилиб айтганда, молиявий барқарорликни мустаҳкамлаш бўйича самарали чоралар сифатида қўйидагиларни амалга ошириш мақсадга мувофиқdir:

- корхона фаолиятидан келиб чиқсан ҳолда харажатларини оптималлаштириш;
- товар ва хом-ашёлар бўйича заҳираларининг конвертациясини жадаллаштириш ҳамда зарур бўлмаган заҳираларни камайтириш;
- бўш турган асосий воситаларни сотиш ва ижарага бериш орқали қўшимча маблағлар жалб қилиш;
- кредитор ва дебиторп қарздорликларни бошқариш;

- режалаштирилган капитал қўйилмалар ҳисобига пул тушумининг кўпайишини таъминлаш;
- қўшимча молиялаштириш манбаларидан пул оқимининг кўпайтириш: корхоналарнинг қимматли қоғозлар билан боғлик фаолиятларини ривожлантириш ҳамда инвестицион жозибадорликни ошириш.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Azrilian A. N., *Economic and legal dictionary*, 638 (Institute of the New Economy, Moscow, 2014)
2. Mukhambetov T. I., Nukushev A. G., *Bankruptcy and anti-crisis management of the enterprise*, 607 (Training allowance, Almaty, 2000)
3. Sheremet A. D., Sayfulin R. S., *Methodology of financial analysis*, 512 (Infra-M, Moscow, 2014)
4. Dzhumagalieva Zh. G., *The Russian-English-Kazakh Dictionary of the Accountant and Auditor*, 336 (IzdatMARKET, Almaty, 2006)
5. Higgins R. S., *The financial analysis. Tools for making business decisions*, 464 (WilliamsPublishingHouse, Moscow, 2008)
6. Dyusembaev K. Sh., *Analysis of financial statements*, 366 (Economics, Almaty, 2009)
7. Urmanbekova I. F., *Young scientist*, 17, 391-394 (2017)
8. Mutanov, G., Ziyadin, S., & Shaikh, A. A., *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, 6(4), 2136-2158 (2019). DOI: 10.9770/jesi.2019.6.4(41)
9. Ziyadin, S., Streltsova, E., Borodin, A., Kiseleva, N., Yakovenko, I., & Baimukhanbetova, E., *Sustainability*, 11(9), 2544, (2019). DOI: 10.3390/su11092544
10. М.Қ.Пардаев, И.Т.Абдукаримов, А.А.Абдиев, Б.И.Истроилов Корхоналарда молиявий ҳисоботлар таҳлили. Ўқув қўлланма. Тошкент, Солик; Академияси, 2008.
11. Хакимов Б., Холмирзаев У. Пул маблаглари ҳисоби ва таҳлилини халқаро тажрибалар асосида тақомиллаштириши. “Халқаро молия ва ҳисоб” илмий электрон журнали. № 1, февраль, 2020 йил., www.interfinance.uz